

Вплив пандемії COVID-19 на рівень взаємодії в системі «учень-учитель»

Дрібас С. А.
Лаговська Є. О.

Анотація. У статті розкрито проблему рівня учнівсько-вчительської взаємодії у процесі тимчасового переходу шкіл на формат дистанційного навчання. Звернено увагу на різну оцінку якості комунікації з боку освітян і школярів. Наведено результати емпіричного дослідження, що показали різновекторність в оцінці доречності дистанційного формату навчання в межах освітнього процесу в сучасних школах. Представлено перелік недоліків і переваг дистанційного формату навчання. Уточнено ступінь зв'язку між кризовими явищами та загальним психологічним станом молоді. Проаналізовано актуальні дослідження з проблеми дистанційного навчання. Окреслено перспективи подальших наукових розвідок щодо рівня взаємодії в системі «викладач-студент».

Ключові слова: взаємодія, дистанційне навчання, пандемія, інформаційна компетентність, учень, учитель.

Постановка проблеми. Через загрозу поширення вірусу COVID-19 більшість світових держав активізували впровадження карантинних заходів, що призвели до закриття на необмежений час значної частини освітніх закладів. Ця проблема не оминула й українських реалій, де вчителі змушені були швидко переорієнтувати курс свого викладання на адаптацію в нових умовах. Перед усіма учасниками освітнього процесу постало непросте завдання — за короткий термін переключитися на дистанційний формат навчання.

Підготовленість до цього процесу в українських закладах освіти була не однаковою і проблеми, які виникали в освітян різних розрядів і категорій, також відрізнялись. Серед загальних ускладнень, які так чи інакше торкнулися українських учителів в умовах дистанційного навчання, можна виділити як виключно технічні труднощі (відсутність або порушення стабільного інтернет-з'єднання, нестача комп'ютерної техніки та ін.), так певні суб'єктивні фактори (моральна неготовність учителів до нового формату навчання, прогалини в технічних навичках, супротив батьківської громадськості та ін.).

Аналіз досліджень і публікацій з теми. Проблема реакції суспільства на умови пандемії в психології є не новою, але у зв'язку з погіршенням епідеміологічної ситуації у світі через поширення вірусу COVID-19 вона набула принципово нового висвітлення в роботах як вітчизняних, так і закордонних науковців. У межах нашого дослідження важливим завданням було проаналізувати наукові джерела, які розкривають зазначену проблему в контексті аналізу особливостей дистанційної форми навчання та її впливу на рівень взаємодії в системі «вчитель-учень». Теоретико-методологічний аналіз наявних літературних джерел показав, що науковий резонанс мають роботи, які розглядають проблему дистанційного навчання крізь призму емоційних станів, афектів і реакцій, насамперед фрустраційних і стресових [3; 8].

Цей напрямок досліджень дає цінний матеріал щодо формування симптомокомплексу реакцій на змінні умови життя, до яких належить і запровадження карантинних обмежень та уведення тимчасового локдауну. Значущими є й роботи, які присвячені висвітленню позитивних і негативних наслідків дистанційного формату навчання [1; 9]. Ці праці дають можливість спрогнозувати, як зміниться рівень учнівсько-вчительської взаємодії в умовах затяжного переходу на дистанційний формат. Цікавий статистичний матеріал мають дослідження у вивченні проблеми взаємодії на рівні закладів вищої освіти, які на відміну від шкіл мають досвід роботи в дистанційному форматі за допомогою залучення спеціальних платформ і програм [5; 6].

Мета статті. Мета нашого дослідження полягає у визначенні ступеня впливу пандемії COVID-19 на рівень учнівсько-вчительської взаємодії в умовах тимчасового переходу на дистанційний формат навчання.

Викладення основного матеріалу дослідження. Дискусії щодо доречності й ефективності використання дистанційного навчання в системі загальної середньої освіти тривають і сьогодні. Вони стосуються навіть експлікації термінологічного апарату з проблеми дослідження. Аналізуючи варіації у визначенні поняття «дистанційне навчання» в різних наукових джерелах, ми зауважили, що більшість авторів схильні до опису його як однієї з форм навчання, яке найбільш інтенсивно розвивається та все більш поширюється в реаліях XXI століття. Дистанційне навчання можна розглядати як навчання з відривом, коли вчитель і учень розділені просторово,

а освітні процедури здійснюються за допомогою інформаційних і телекомунікаційних технологій [2].

Важливе значення для формування моделі дистанційної освіти в українських школах мав той факт, що різні ІТ-компанії й організації запровадили свій (часто неконтрольований) варіант організації процесу навчання. У багатьох випадках дистанційне навчання підмінювалося самоосвітою. Так, варіант навчання виключно за електронними підручниками передбачав повне самостійне вивчення матеріалу з подальшим підсумковим контролем учнів через систему автоматизованих тестів і зводив контакт із вчителем до мінімуму.

Існує ряд переваг дистанційного формату навчання: учні займаються у зручний для них час, витрачають на виконання роботи стільки часу, скільки необхідно саме їм, учитель також може обирати собі зручний час роботи [4]. До недоліків такого формату отримання учнями знань слід віднести: неоперативність вирішення проблем, складність сприйняття навчального матеріалу з боку учнів, формування клішового мислення та ін.

Дистанційне навчання, з одного боку, дає додаткові можливості, які позначаються на тому, що можна сидіти вдома та працювати зі свого улюбленого робочого місця. З іншого боку, ця нерухомість, брак вражень, живого спілкування, живих людей довкола, бузсумнівно, — мінус дистанційного навчання.

Із метою перевірки теоретичних положень у жовтні 2021 р. нами було проведено емпіричне дослідження проблеми взаємодії на рівні «вчитель-учень» в умовах тимчасового переходу на дистанційний формат навчання. Опитування проводилось дистанційно, із залученням гугл-форми, яка була поширена серед учнів і вчителів чотирьох шкіл м. Кривого Рогу, а саме: Криворізької загальноосвітньої школи № 103, Криворізької гімназії № 95, Криворізької загальноосвітньої школи № 69, і Криворізького науково-технічного металургійного ліцею № 16. Загальна вибірка учнів склала 100 респондентів, а загальна вибірка вчителів — 40.

Аналіз отриманих у результаті дослідження статистичних даних показав наявність відмінностей у ставленні учнів і вчителів до змін у рівнях їх міжособистісної взаємодії у форматі тимчасового переходу на дистанційну систему навчання.

Важливими питаннями анкети були ті, що визначали ставлення учнів і вчителів до дистанційного навчання, розкривали складнощі, що виникли під час онлайн навчання, оскільки як і діти, так і вчителі шукали шляхи взаємодії в нових умовах.

За результатами опитування можна зробити висновок, що в порівнянні з очною дистанційна форма навчання подобається школярам більше (рис. 1).

Рис. 1. Діаграма ступеня позитивної / негативної оцінки моделі дистанційного навчання з боку учнів

І хоча учні зазначають ряд недоліків, які з цим пов'язані, насправді для них ця форма є простішою та відповідає їхньому рівню домагань. Онлайн навчання пом'якшує навчальне навантаження на учнів, тобто у школярів з'являється більше можливостей спростити собі цей процес (наприклад, списати або підглянути відповідь), адже з боку вчителів контроль є мінімізованим.

Учні засвідчують, що вони мають змогу не робити домашнє завдання, оскільки в онлайн форматі вчителям важче його перевіряти; пропускати уроки за своїм бажанням (наприклад, говорячи, що вдома вимкнули світло, зламався комп'ютер або виникли проблеми з інтернет-з'єднанням). До того ж учні молодших і середніх класів знаходяться ще в такому віці, коли не до кінця розуміють, навіщо їм ця школа взагалі, тому із задоволенням користуються можливостями, які в них з'явилися.

У вчительській вибірці (рис. 2) спостерігаємо зовсім іншу ситуацію. Більшість учителів (75%) висловилися категорично проти дистанційної форми навчання. Аргументували свою позицію тим, що вони помічають різке зниження учнівської мотивації, появу проблем у налагодженні рівня комунікації зі школярами та зниження рівня знань учнів у періоди переходу на формат дистанційного навчання.

Учні констатують, що у період дистанційного навчання вчителі дають набагато більший обсяг домашніх завдань, які важко виконати, а також не завжди можлива комунікація з ними, щоб проконсультуватися

(73% учнів вказують цей фактор). У 45% учнів виникають особливі труднощі з освоєнням теоретичного матеріалу, який є доволі об'ємним, а часу на нього вчителі виділяють мало.

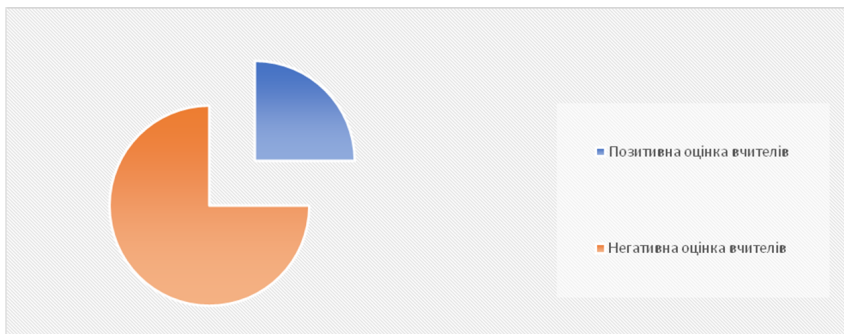

Рис. 2. Діаграма ступеня позитивної / негативної оцінки моделі дистанційного навчання з боку вчителів

Зазначимо, що 41% учнів акцентує на проблемі із засвоєнням теоретичного матеріалу. Вони звертаються за допомогою до батьків, які часто не можуть їм допомогти з огляду на свою зайнятість або обмеженість знань у конкретних питаннях.

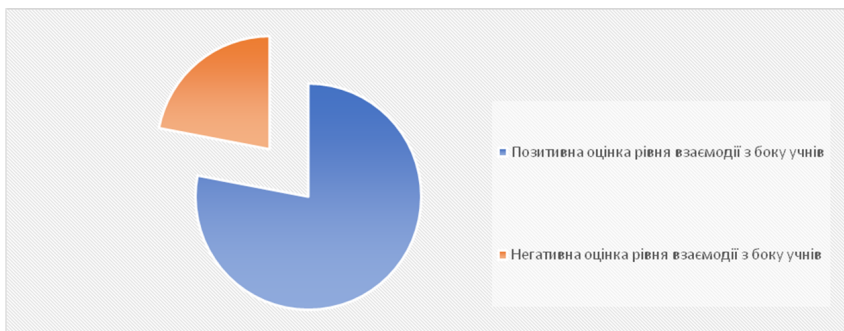

Рис. 3. Діаграма оцінних позицій учнів щодо якості учнівсько-вчительської взаємодії в межах дистанційного формату навчання

Для нашого дослідження важливо було з'ясувати, як учні та вчителі оцінюють якість взаємодії у процесі дистанційного навчання. Аналізуючи статистичні дані, ми переконалися, що 78% респондентів

з числа учнівської громади зауважили, що вони мають можливість спілкуватися з вчителями у процесі синхронних онлайн занять (рис. 3). Однак, частина учнів констатують, що робити це під час уроків в асинхронному режимі практично неможливо, адже більшість учителів не знаходяться в цей час на зв'язку з учнями. Водночас 80% учнів вважають спілкування з учителем дуже важливим і необхідним задля покращення розуміння наукової шкільної діяльності.

Показовим є те, що 60% вчителів указали на наявність складнощів у спілкуванні з учнями в межах онлайн уроків (рис. 4). Отже, дві сторони формули «вчитель-учень» дивляться на ситуацію організації процесу взаємодії діаметрально протилежно, що відповідає даним, отриманим під час оцінки позитивного та негативного ставлення до самого процесу дистанційного навчання.

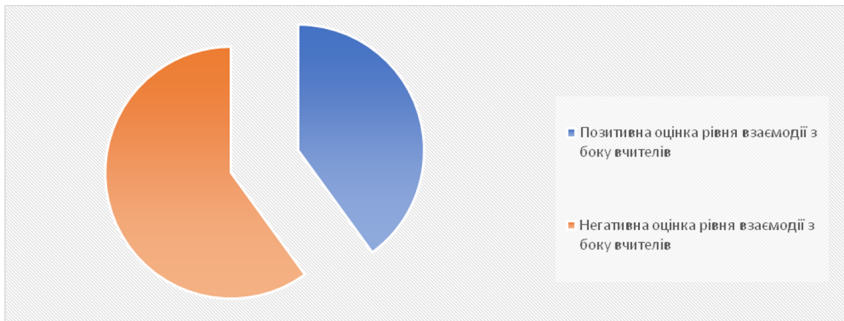

Рис. 4. Діаграма оцінних позицій учителів щодо якості учнівсько-вчительської взаємодії в межах дистанційного формату навчання

Можемо припустити, що такі дані свідчать про певний спротив освітянської когорти змінним умовам навчання у форматі онлайн.

Зазначимо, що детальний аналіз проблем, пов'язаних із переходом на дистанційний формат проведення уроків, показав, що основною проблемою залишається технічне оснащення його учасників.

Результати опитування продемонстрували, що 48% школярів і 35% вчителів мають різного роду проблеми з комп'ютером або іншими технологічними приладами, які потрібні для виходу в інтернет-мережу. А це свідчить про те, що значний відсоток школярів не отримують повний обсяг наукової шкільної інформації і тому мають погані результати, які можуть у подальшому впливати не тільки на майбутній рівень знань, але і на психологічний стан дитини.

Висновки. Організоване нами дослідження показало, що вимушений перехід до дистанційного формату навчання викликав різні оцінки з боку вчителів та учнів, які до нього залучені. Нами були виявлені різні позиції науковців, які вказують на те, що розвиток цифрових технологій із кожним роком зростає і людство впевнено йде вперед разом із технологіями. Тому залучення системи загальної середньої освіти до дистанційного формату навчання рано чи пізно відбулося б, що могло бути не пов'язано із загрозою від COVID-19. Але реалії сучасного світу пришвидшили впровадження інновацій в навчання і виявили серйозні прогалини в рівні інформаційної компетентності учасників освітнього процесу. Акцентуємо, що урегулювання вище названої проблеми дозволить долучитися до потенціалу нових можливостей, які дає дистанційне навчання. Із його допомогою можна урізноманітнити завдання та персоналізувати освітній процес, а активне використання цифрових технологій може сприяти глибшому розумінню матеріалу та появі додаткових можливостей для зворотного зв'язку в межах ефективної співпраці.

В онлайн навчанні можна знайти велику кількість як позитивних, так і негативних характеристик. Важливим аспектом залишається фактор налагодження взаємовідносин між учителем та учнями в цьому новому для них форматі. У розробці окресленого напрямку вивчення ми вбачаємо перспективи подальших досліджень розглянутої проблеми.

Список використаної літератури

1. Адамова І., Головачук Т. Дистанційне навчання: сучасний погляд на переваги та проблеми. *Витоки педагогічної майстерності*, 2012. Вип. 10. С. 3–6.
2. Вишнівський В.В., Гніденко М.П., Гайдур Г.І., Ільїн О.О. Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів. Київ : ДУТ, 2014. 140 с.
3. Джеджера О., Юрчук О. Особливості переживання суб'єктивного емоційного стану здобувачами вищої освіти під час дистанційного навчання в умовах пандемії COVID-19. *Психологія: реальність і перспективи* : зб. наук. пр. Рівненського державного університету, 2020. Вип. 15. С. 41–48.
4. Драйкурс Р. *Психологія у класі*. Берлін, 2009. 345 с.

5. Дрібас С., Пінська О., Даценко О. Особливості організації викладацько-студентської взаємодії в умовах дистанційного навчання. *Психологія: реальність і перспективи : зб. наук. пр. Рівненського державного університету*, 2021. Вип. 16. С. 56–62.
6. Дрібас С. А., Макаренко Н. М. Дистанційне навчання і формула взаємодії «викладач-студент». *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*, 2021. № 10. С. 480–484.
7. Кухаренко В. М., Бондаренко В. В. Екстерне дистанційне навчання в Україні : монографія. Харків : КП «Міська друкарня», 2020. 409 с.
8. Литвинчук Л. Тенденції розвитку фрустраційних реакцій сучасної молоді. *Психологія: реальність і перспективи : зб. наук. пр. Рівненського державного університету*, 2020. Вип. 15. С. 111–117.
9. Прахова С. А., Даценко О. А., Семенов К. А. Дистанційне навчання у просторі сучасних освітніх систем: психологічний контекст. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія*, 2020. 2 (20). С. 260–266.

References

1. Adamova, I. & Golovachuk, T. (2012). Dystantsiine navchannia: suchasnyi pohliad na perevahy ta problemy [Distance learning: current inspection for troubles and problems]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti*. Vip. 10. S. 3–6. [in Ukrainian]
2. Vyshnivskiyi, V. V., Hnidenko, M. P., Haidur, H. I. & Ilin, O. O. (2014). Orhanizatsiia dystantsiinoho navchannia. Stvorennia elektronnykh navchalnykh kursiv ta elektronnykh testiv [Organization of distance learning. Creation of electronic training courses and electronic tests]. Kyiv : DUT. 140 s. [in Ukrainian]
3. Dzhedzhera, O. & Yurchuk, O. (2020). Osoblyvosti perezhyvannia subiektyvnoho emotsiinoho stanu zdobuvachamy vyshchoi osvity pid chas dystantsiinoho navchannia v umovakh pandemii COVID-19 [The peculiarities of the experience of a subjective emotional state of mind will help to illuminate the future of distance learning in the minds of the COVID-19 pandemic]. *Psykhologhiia: realnist i perspektyvy : zb. nauk. pr. Rivnenskoho derzhavnoho universytetu*. Vip. 15. S. 41–48. [in Ukrainian]

4. Draikurs, R. (2009). *Psykhologhiia u klasi* [Psychology in the classroom]. Berlin. 345 s. [in Ukrainian]
5. Dribas, S., Pinska, O. & Datsenko, O. (2021). Osoblyvosti orhanizatsii vykladatsko-studentskoi vzaiemodii v umovakh dystantsiinoho navchannia [Features of the organization of teaching and student interaction in the conditions of distance learning]. *Psykhologhiia: realnist i perspektyvy : zb. nauk. pr. Rivnenskoho derzhavnoho universytetu*, 2021. Vyp. 16. S. 56–62. [in Ukrainian]
6. Dribas, S. A. & Makarenko, N. M. (2021). Dystantsiine navchannia i formula vzaiemodii “vykladach-student” [Distance learning and the formula of interaction “teacher-student”]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal “Hraal nauky”*. 10. S. 480–484. [in Ukrainian]
7. Kukharenko, V. M. & Bondarenko, V. V. (2020). Eksterne dystantsiine navchannia v Ukraini: monohrafiia [External distance learning in Ukraine]. Kharkiv : KP “Miska drukarnia”. 409 s. [in Ukrainian]
8. Lytvynchuk, L. (2020). Tendentsii rozvytku frustratsiinykh reaktsii suchasnoi molodi [Trends in the development of frustration reactions in today’s youth]. *Psykhologhiia: realnist i perspektyvy : zb. nauk. pr. Rivnenskoho derzhavnoho universytetu*. Vip. 15. S. 111–117. [in Ukrainian]
9. Prakhova, S. A., Datsenko, O. A. & Semenov, K. A. (2020). Dystantsiine navchannia u prostori suchasnykh osvितnikh system: psykhologichnyi kontekst [Distance learning in the space of modern educational systems: psychological context]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Pedahohika i psykhologhiia*, 2020. 2 (20). S. 260–266. [in Ukrainian]

Dribas S. A., Lahovska Y. O.

The impact of the COVID-19 pandemic on the level of interaction in the student-teacher system

Abstract. This article presents the issue related to student-teacher interaction during the process of temporary switch to online learning format. Different evaluation of the quality of the communication between teachers and pupils was noted. The results of the empirical research showed multi-vectorism in evaluation of the relevance of online learning within the educational realm of modern schools. Advantages and disadvantages of online learning format are presented. The degree of connection between the crisis phenomena and the general psychological state of young people has been clarified. Current research on the problem of distance learning is analyzed. Prospects for further research on the level of interaction in the system “teacher-student” are outlined.

Key words: interaction, online learning, pandemic, informational competence, pupil, teacher.

Дрібас Світлана Анатолівна,

кандидат психологічних наук,

старший викладач кафедри загальної та вікової психології

Криворізький державний педагогічний університет

Кривий Ріг, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9633-2517>

dribas.sveta@gmail.com

Лаговська Єлизавета Олександрівна,

фізико-математичний факультет

Криворізький державний педагогічний університет

Кривий Ріг, Україна

lagovska2015@gmail.com